

УДК 347:378.091.011.3-051:5  
DOI <https://doi.org/10.32782/NSER/2025-1.02>

## ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ДО РОБОТИ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

**Коцун Лариса Олександрівна**

кандидат біологічних наук, доцент,  
доцент кафедри ботаніки та методики викладання природничих наук  
Волинського національного університету імені Лесі Українки  
ORCID ID: 0000-002-3202-7561

**Іванців Оксана Ярославівна**

кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри ботаніки та методики викладання природничих наук  
Волинського національного університету імені Лесі Українки  
ORCID ID: 0000-0001-5705-1974

*На етапі становлення Нової української школи не зменшується значущість освітніх послуг, які надають заклади позашкільної освіти. Завдяки властивим для них специфічним особливостям організації та проведення освітнього процесу, вони здатні максимально забезпечити пізнавальні інтереси учнів, краще адаптувати їх до реальних умов життя, залучити до науково-дослідницької, еколого-природничої та прикладної діяльності у вільний від школи час.*

*Мета роботи – узагальнення досвіду професійно-педагогічної підготовки здобувачів за спеціальністю 014.15 Середня освіта (Природничі науки) на факультеті біології та лісового господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки до роботи у закладах позашкільної освіти.*

*Вивчення досвіду підготовки фахівців до роботи у позашкільних закладах засвідчив її різновекторність, практико-орієнтоване спрямування та акцент на оволодіння сучасними інноваційними технологіями навчання, які дозволять вчителю не тільки ефективно здійснювати освітній процес з учнями, але й реалізовувати власну творчу траєкторію. Підготовка здобувачів до означеної діяльності носить наскрізний характер, здійснюється впродовж всього часу їх навчання і включає теоретичний та практичний компоненти.*

*Важливою ознакою підготовки здобувачів є її комплексний характер, який забезпечують не окремі, а вся сукупність освітніх компонентів із циклу загальної та фахової підготовки освітньої програми. При цьому кожен компонент вносить свій специфічний вклад у теоретичну або практичну складову підготовки здобувачів. Про успішність такої підготовки на проміжному етапі свідчать матеріали проходження здобувачами педагогічної практики у закладах позашкільної освіти, а на підсумковому – результати атестаційного екзамену. Високу результативність забезпечує досвід педагогічної співпраці викладачів університету із закладами позашкільної освіти та тісна взаємодія із ними в якості бази практик для здобувачів.*

**Ключові слова:** заклади позашкільної освіти, здобувачі, освітні компоненти, освітня програма.

**Kotsun L. O., Ivantsiv O. Ya. Preparation of future specialists in the field of natural education for work in out-of-school educational institutions**

*The importance of educational services provided by out-of-school educational institutions does not diminish at the stage of formation the New Ukrainian School. Due to their specific features of organising and conducting the educational process, they are able to maximise the cognitive interests of students, better adapt them to real life conditions, and engage them in research, environmental and applied activities in their free time.*

*The purpose of the study is to summarise the experience of professional and pedagogical training of applicants in the speciality 014.15 Secondary Education (Natural Sciences) at the Faculty of Biology and Forestry of Lesya Ukrainka Volyn National University for work in out-of-school educational institutions. The generalisation of the experience in training specialists to work in out-of-school institutions has shown its multidirectionality, practice-oriented orientation and emphasis on mastering modern innovative teaching technologies.*

*They will allow the teacher not only to effectively carry out the educational process with students, but also to implement their own creative path. The preparation of students for the above activities is cross-cutting, carried out throughout their studies and includes theoretical and practical components. An important*

*feature is its comprehensive nature, which is provided not by individual, but by the entire range of educational components from the cycle of general and professional training of the educational programme. At the same time, each component makes own specific contribution to the theoretical or practical component in the training of applicants. The success of such training at the intermediate stage is evidenced by the materials of the applicants' pedagogical practice in out-of-school education institutions. The the final stage presents by the results of the certification examination. High efficiency is ensured by the experience of pedagogical cooperation of university teachers with out-of-school educational institutions and close interaction with them as a base of practice for applicants.*

**Key words:** *out-of-school education institutions, applicants, educational components, educational programme.*

**Вступ.** В умовах реформування освітнього середовища в Україні та становлення Нової української школи (НУШ) не зменшилися особистісні запити дітей та їх батьків на освітні послуги, які надають заклади позашкільної освіти. В основних законодавчих документах (Конституція України, Законах України «Про освіту», «Про позашкільну освіту») вказується, що позашкільна освіта є невід'ємною складовою системи неперервної освіти України (дошкільна, шкільна, професійна, постпрофесійна). Завдяки характерологічним особливостям, зокрема багатогранності змісту, мобільності, гнучкості, єдності розвитку і саморозвитку, індивідуалізації та варіативності, позашкільна освіта дозволяє максимально забезпечити різноманітні пізнавальні інтереси учнів, краще адаптувати їх до реальних умов життя, залучити до науково-дослідницької, еколого-природничої та прикладної діяльності у вільний від школи час. Сучасні заклади позашкільної освіти знаходяться у постійному пошуку ефективних інноваційних технологій та методичних підходів до реалізації зростаючих освітніх потреб учнів. Тому підготовка висококваліфікованих фахівців до цієї ланки педагогічної діяльності залишається в колі актуальних проблем професійної педагогіки.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Аналіз джерельної бази останніх років засвідчив різноплановість наукових досліджень діяльності позашкільних закладів освіти. Так, хронологію становлення позашкільної освіти в Україні представлено у роботі Савченко Н.С. [16], теоретико-методичні основи позашкільної освіти висвітлено у доробках Биковської О.В. [1], Пустовіт Г.П. [15], структура позашкільної освіти в Україні описана в роботі Коваленко В. [8], сучасні методичні підходи до реалізації позашкільної освіти відображено у працях Ковбасенок Л.І. [9], Савенко Н.І., Ковганич Г.Г., Кириченко В.І., Єрмаков І.Г. [17], Максютів А. [12], Кузик О.Є. [11], особливості розвитку творчих здібностей дітей у позашкільних закладах з'ясовано у праці Тихенко Л.В., Бондар Л.М., Перепелиця Н.В., Сидоренко Н.Ю. [18], проблеми та перспективи еколого-натуралістичної освіти в Україні висвітлено в роботі Вербицького В.В. [3], виховний аспект позашкіль-

них закладів показано у доробку Цвірової Т. [20], Дем'янюк Т.Д. [7], в монографії Вербицького В.В. [4]. У багатьох публікаціях підкреслюється важливість підготовки вчителів до педагогічної діяльності у закладах позашкільної освіти [5, 6, 10, 19].

**Мета роботи** – узагальнення досвіду професійно-педагогічної підготовки здобувачів за спеціальністю 014.15 Середня освіта (Природничі науки) на факультеті біології та лісового господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки до роботи у закладах позашкільної освіти.

**Виклад основного матеріалу.** Враховуючи відсутність в Україні самостійної фахової підготовки майбутніх педагогів до роботи у закладах позашкільної освіти, на факультеті біології та лісового господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки у освітньо-професійній програмі «Середня освіта. Природничі науки» спеціальності 014.15 Середня освіта (Природничі науки) значна увага приділена навчанню здобувачів, що дозволить їм набути теоретичних знань, практичних умінь та навичок роботи у позашкільному освітньому середовищі. Завдяки такому підходу з однієї сторони, збільшується конкурентоспроможність випускників на ринку педагогічних послуг та розширюються можливості їх майбутнього працевлаштування, а з іншої – заклади позашкільної освіти отримують фахівця, знайомого із специфікою їхньої роботи.

Якість фахової підготовки здобувачів до означеного виду діяльності забезпечує значний потенціал науково-педагогічних працівників університету, чимало з яких мають досвід педагогічної діяльності у закладах позашкільної освіти у якості керівників гуртків, керівників наукових робіт учнів МАН, членів журі різноманітних конкурсів, тощо. Проте в умовах реформування освітнього середовища в Україні та постійних змін на ринку освітніх послуг, для програми властива значна мобільність та практико-орієнтоване спрямування, що в певній мірі визначається тісною взаємодією стейкхолдерів, педагогів-практиків, випускників та академічної спільноти.

Підготовка здобувачів до професійно-педагогічної роботи в закладах позашкільної освіти здійснюється впродовж 4 років навчання на пер-

шому (бакалаврському) рівні вищої освіти відповідно до переліку освітніх компонент (ОК) із циклу загальної та фахової підготовки.

Вже з перших місяців навчання здобувачі ОП «Середня освіта. Природничі науки» оволодівають ОК «Вступ до спеціальності», який забезпечує їх поступове входження до майбутньої професійної діяльності, знайомить із специфікою роботи вчителя у різних закладах освіти (закладах загальної середньої та позашкільної освіти, еколого-натуралістичних центрах, регіональних відділеннях Малої академії наук тощо). У цьому ОК наголошується на великих можливостях педагога у реалізації власної творчої траєкторії, практичного потенціалу, креативності та ініціативності під час проведення гурткової роботи, занять з обдарованими дітьми, науково-дослідницької діяльності, не обмежуючись рамками чинної навчальної програми закладу загальної середньої освіти.

ОК «Педагогіка» спрямований на формування у здобувачів розуміння цілісності педагогічного процесу, який забезпечує розвиток, виховання та формування особистості школяра в освітньому середовищі закладів освіти різних типів із врахуванням індивідуальних пізнавальних інтересів учнів.

Отримані здобувачем знання при оволодінні ОК «Психологія» дозволять майбутньому фахівцю бути компетентним у психологічних закономірностях навчання та виховання, які особливо тісно взаємозв'язані з роботою педагога закладів позашкільної освіти.

Реформування середньої ланки освітнього середовища вимагає нових підходів до проведення дослідницької та проєктної діяльності з учнями. Саме у закладах позашкільної освіти найбільш повно може бути реалізований цей напрям діяльності вчителя. При оволодінні ОК «Науково-дослідна та проєктна діяльність в закладах освіти» здобувач набуває умінь і навичок проводити цю роботу у відповідності до вимог НУШ: реалізовувати індивідуалізацію освітнього середовища, розвивати дослідницьку позицію учня, завдяки якій він зможе застосовувати теоретичні знання в конкретних життєвих ситуаціях для вирішення певних проблем, спрямовувати учня на досягнення кінцевого результату, створювати освітнє середовище для активного процесу пізнання учнем світу та самого себе.

При вивченні методик навчання інтегрованих курсів природничо-освітньої галузі, фізики, хімії, біології, основ здоров'я, здобувачі оволодівають сучасними методичними підходами, інноваційними технологіями, засобами й формами навчання, виховання та розвитку школярів. Все це вони можуть, окрім особливостей освітнього процесу у ЗЗСО, перенести у площину позашкільної діяльності. Отримані в процесі засвоєння ОК

«Техніка і методика шкільного хімічного експерименту», «Шкільний фізичний експеримент» компетентності дозволять майбутньому фахівцю реалізувати гурткову роботу у позашкільних закладах освіти з акцентом на дослідницьку діяльність учнів, що стане запорукою збереження стійкого пізнавального інтересу гуртківців впродовж всього їх навчання.

ОК «Інклюзивна освіта» дозволяє сформувати у здобувача компетентності, які допоможуть йому застосовувати особистісно орієнтовані методики навчання у закладах позашкільної освіти до дітей з особливими освітніми потребами, що сприятиме їх розвитку та успішній інтеграції у суспільне життя.

Основне навантаження щодо теоретичної професійно-педагогічної підготовки здобувачів для роботи у закладах позашкільної освіти покладене на ОК «Позакласна та позашкільна робота з природничих дисциплін». Загальний обсяг освітнього компонента становить 4 кредити (120 год.), з яких 38 годин відведено на лекційний курс та 34 години – на практичні заняття, в підсумкову контролі передбачено іспит. У навчальному плані ОК вивчається на 3 курсі у 5 семестрі, що дозволяє здобувачам поглиблювати раніше отримані компетентності. Завданнями ОК є оволодіння здобувачами теоретичними знаннями організації та проведення освітнього процесу у закладах позашкільної освіти та набуття ними умінь та навичок застосування їх на практиці. Здобувачі знайомляться із структурою, основними напрямками та принципами діяльності позашкільної освіти в Україні та у Волинській області зокрема, специфічними формами її організації. Значна увага приділена вивченню методичних підходів до організації та проведення гурткової роботи з предметної області. Здобувачі усвідомлюють, що позашкільна освіта створює не лише для учня, але і самого вчителя можливість реалізувати свої здібності, творчість, креативність у розробці авторських програм гуртків, виборі форм і методів навчання для досягнення на заняттях високого педагогічного ефекту. Значна увага спрямована на підготовку здобувачів до роботи з обдарованими дітьми, проведенні з ними науково-дослідницької діяльності, написанні учнівських наукових робіт. Здобувачі знайомляться із методикою організації і проведенням екологічних конкурсів, круглих столів, природничих шкіл, наукових товариств тощо, вчать писати сценарії традиційних і нетрадиційних виховних заходів, розробляти робочі програми творчих об'єднань. Важливе значення надається вивченню передового педагогічного досвіду педагогів-практиків закладів позашкільної освіти.

Завершальним етапом підготовки здобувачів до майбутньої професійної діяльності у позашкільному освітньому середовищі та водночас

можливість отримати практичні компетентності на робочому місці педагога є ОК «Практика з позакласної та позашкільної роботи», яка проводиться у 6 семестрі обсягом 3 кредити – 90 годин відповідно до укладених договорів між університетом та закладами позашкільної освіти: Центром позашкільної освіти Волинської обласної ради, Волинським обласним еколого-натуралістичним центром, Волинським відділенням Малої академії наук України. У цих закладах здобувачі вивчають специфіку їх роботи, отримують первинні професійні уміння та навички проведення гурткової роботи, виховних заходів, організації наукових товариств, учнівських лісництв, природничих шкіл тощо. Результатом проведення практики є звіт, у якому здобувачі описують навички і прийоми педагогічної діяльності, які були реалізовані ними на практиці в закладах позашкільної освіти.

Якість підготовки випускників до роботи у закладах позашкільної освіти оцінюється на державній атестації при складанні ними комплексного екзамену з природничих наук та методик

їх навчання, на якому вони виявляють високий та достатній рівень знань.

**Висновки.** На факультеті біології та лісового господарства ВНУ імені Лесі Українки надбано значний досвід підготовки здобувачів до майбутньої педагогічної діяльності у закладах позашкільної освіти. Її результативність в значній мірі визначається тісною співпрацею викладачів університету із позашкільними закладами та використання їх в якості бази практик для здобувачів. Підготовка носить наскрізний характер впродовж всього часу їх навчання в університеті, включає теоретичний та практичний компоненти та володіє комплексним підходом, який передбачає формування необхідних компетентностей майбутнього педагога при вивченні багатьох ОК програми. При цьому кожен компонент вносить свій специфічний вклад у теоретичну або практичну складову навчання здобувачів. Про успішність такої підготовки на проміжному етапі свідчать матеріали проходження здобувачами педагогічної практики у закладах позашкільної освіти, а на підсумковому – результати атестаційного екзамену.

#### Література:

1. Биковська О.В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні : монографія. К. : ІВЦ АЛКОН, 2006. 356 с.
2. Боярський Д. Методологія підготовки майбутніх учителів до організації позашкільної роботи. *Витоки педагогічної майстерності*. 2024. Випуск 33. С. 9–17.
3. Вербицький В. В. Еколого-натуралістична освіта в Україні: історія, проблеми, перспективи. К. : СМП «Аверс», 2003. 304 с.
4. Виховний потенціал позашкільних навчальних закладів: колективна монографія / В.В. Вербицький та ін.; за ред. О.В.Литовченко. Київ : О.Т.Ростунов, 2011. 200 с.
5. Впровадження сучасного змісту позашкільної освіти: підготовка педагогів : методичні рекомендації / В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, В. В. Мачуський. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 144 с.
6. Гавришак, Г., Струганець, Б., Мамус, Г. Підготовка майбутніх учителів технологій до гурткової роботи у сучасних умовах. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2023. 1 (2). С. 144–152.
7. Дем'янюк Т. Д., Первушевська І.О. Нові технології позашкільного виховання. Рівне : Волин. обереги, 2000. 351 с.
8. Коваленко В. The structure of extracurricular system of education in Ukraine. *SWorldJournal*. 2020. 4(06-04), 103–106. URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj06-04-075>
9. Ковбасенко Л. І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу: метод. посіб. Київ, Либідь, 2000. 53 с.
10. Коцун Л.О., Коцун Б.Б. Професійна підготовка майбутніх вчителів біології до роботи у закладах позашкільної освіти. *Освітній фактор. Всеукраїнський науково-педагогічний журнал*. № 2(10), 2024. С. 37–41.
11. Кузик О.Є. Сучасний поступ позашкільної освіти: концепція розвитку позашкілля. Львів, 2005. 34 с.
12. Максютів А. Позашкільна освіта учнівської молоді – нова педагогічна практика, створена на базі позашкільних установ. *Соціальна педагогіка*. 2022. В. 20. С. 84–89. URL: <https://vspu.net/nzped/index.php/nzped/issue/view/195/216>
13. Організація роботи педагога в закладах позашкільної освіти : навч. посіб. / В. В. Макачук; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2023. 250 с.
14. Про позашкільну освіту : Закон України від 07.02. 2000, № 46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
15. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект : монографія. Миколаїв: Видавництво МДУ ім. В.О.Сухомлинського, 2010. 379 с.
16. Савченко Н.С. Початок створення системи позашкільної освіти в Україні (X ст. – початок XX ст.). *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Випуск 185. С. 51–58.
17. Савенко Н.І., Ковганич Г.Г., Кириченко В.І., Єрмаков І.Г. Прогностичні орієнтири інноваційного розвитку позашкільного навчального закладу. Харків : Точка, 2009. 256 с.

18. Тихенко Л.В., Бондар Л.М., Перепелиця Н.В., Сидоренко Н.Ю. Розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному позашкільному навчально-виховному мікросоціумі. Суми : ВТД «Нота-бене», 2008. 68 с.
19. Шереметьєва С. Г. Підготовка майбутніх учителів технологій до педагогічної діяльності у позашкільних навчальних закладах. : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова. 2017. 195 с.
20. Цвірова Т. Виховна робота в позашкільних закладах України: історія і сьогодення. *Рідна школа*. 2003. № 2. С. 20–22.

### References:

1. Bykovska, O. V. (2006). *Teoretyko-metodychni osnovy pozashkilnoi osvity v Ukraini: monohrafiia* [Theoretical and methodological foundations of out-of-school education in Ukraine: monograph]. IVTs ALKON. [in Ukrainian].
2. Boiarskyi, D. (2024). Metodolohiia pidhotovky maibutnikh uchyteliv do orhanizatsii pozashkilnoi roboty [Methodology of preparing future teachers to the organization of extracurricular work]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Sources of pedagogical skills*, 33, 9–17. [in Ukrainian].
3. Verbytskyi, V. V. (2003). *Ekolho-naturalistychna osvita v Ukraini: istoriia, problemy, perspektyvy* [Ecological and naturalistic education in Ukraine: history, problems, prospects]. Avers. [in Ukrainian].
4. Verbytskyi, V. V., Lytvynenko, O. V. (Red.). (2011). *Vykhovnyi potentsial pozashkilnykh navchalnykh zakladiv: kolektyvna monohrafiia* [Educational potential of out-of-school educational institutions: collective monograph]. O.T.Rostunov. [in Ukrainian].
5. Verbytskyi, V. V., Korniiienko, A. V., & Machuskyi, V. V. (2020). *Vprovadzhennia suchasnoho zmistu pozashkilnoi osvity: pidhotovka pedahohiv: metodychni rekomendatsii* [Implementation of modern content of out-of-school education: teacher training: methodological recommendations]. Imeks-LTD. [in Ukrainian].
6. Havryshchak, H., Struhanets, B., & Mamus, H. (2023). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv tekhnolohii do hurtkovoi roboty u suchasnykh umovakh* [Preparing future technology teachers to work in hobby groups in modern conditions]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Pedahohika – Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Pedagogy*, 1 1(2), 144–152. [in Ukrainian].
7. Demianiuk, T. D., & Pervushevska, I. O. (2000). *Novi tekhnolohii pozashkilnoho vykhovannia* [New technologies of out-of-school education]. Volynski oberehy. [in Ukrainian].
8. Kovalenko, V. (2020). The structure of extracurricular system of education in Ukraine. *SWorldJournal*, 4(06-04), 103–106. Retrieved from <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj06-04-075>. [in Ukrainian].
9. Kovbasenko, L. I. (2000). *Orhanizatsiino-pedahohichni osnovy diialnosti suchasnoho pozashkilnoho navchalnoho zakladu: metod. posib* [Organizational and pedagogical foundations of the activities of a modern out-of-school educational institution: method. manual]. Lybid. [in Ukrainian].
10. Kotsun, L. O., & Kotsun, B. B. (2024). *Profesiina pidhotovka maibutnikh vchyteliv biolohii do roboty u zakladakh pozashkilnoi osvity* [Professional training of future biology teachers to work in out-of-school education institutions]. *Osvitnii faktor: Vseukrainskyi nauko-pedahohichnyi zhurnal – Educational factor: All-Ukrainian scientific and pedagogical journal*, (2)10, 37–41. [in Ukrainian].
11. Kuzyk, O. Ye. (2005). *Suchasnyi postup pozashkilnoi osvity: kontseptsiiia rozvytku pozashkillia* [Modern progress of out-of-school education: the concept of development of out-of-school education] [in Ukrainian].
12. Maksyutov, A. (2022). *Pozashkilna osvita uchnivskoi molodi – nova pedahohichna praktyka, stvorena na bazi pozashkilnykh ustanov* [Out-of-school education of student youth – a new pedagogical practice created on the basis of out-of-school institutions]. *Sotsialna pedahohika – Social pedagogy*, 20, 84–89. Retrieved from <https://vspu.net/nzped/index.php/nzped/issue/view/195/216> [in Ukrainian].
13. Makarchuk, V. V. (2023). *Orhanizatsiia roboty pedahoha v zakladakh pozashkilnoi osvity: navch. posib* [Organization of the work of a teacher in out-of-school education institutions: textbook]. Vizavi. [in Ukrainian].
14. *Zakon Ukrainy «Pro pozashkilnu osvitu» № 46-IV (2000)* [Law of Ukraine "On out-of-school education" No. 46-IV (2000)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> [in Ukrainian].
15. Pustovit, H. P. (2010). *Pozashkilna osvita i vykhovannia: teoretyko-dydyaktychnyi aspekt: monohrafiia* [Out-of-school education and upbringing: theoretical and didactic aspect: monograph]. Vydavnytstvo MDU im. V.O.Sukhomlynskoho. [in Ukrainian].
16. Savchenko, N. S. (2019). *Pochatok stvorennia systemy pozashkilnoi osvity v Ukraini (X st.– pochatok XX st.)* [The beginning of the creation of the system of out-of-school education in Ukraine (10th – beginning of 20th centuries)]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky – Scientific notes. Series: Pedagogical sciences*, 185, 51–58. [in Ukrainian].
17. Savenko, N. I., Kovhanych, H. H., Kyrychenko, V. I., & Yermakov, I. H. (2009). *Prohnostychni oriientyry innovatsiinoho rozvytku pozashkilnoho navchalnoho zakladu* [Predictive guidelines for the innovative development of an out-of-school educational institution]. Tochka. [in Ukrainian].
18. Tykhenko, L. V., Bondar, L. M., Perepelytsia, N. V., & Sydorenko, N. Yu. (2008). *Rozvytok tvorchykh zdibnostei ditei ta uchnivskoi molodi v kreatyvnomu pozashkilnomu navchalno-vykhovnomu mikrosotsiumi* [Development of

creative abilities of children and student youth in a creative out-of-school educational micro-society]. *Nota-bene*. [in Ukrainian].

19. Sheremetieva, S. H. (2017). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv tekhnolohii do pedahohichnoi diialnosti u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh* [Preparing future technology teachers for pedagogical activities in out-of-school educational institutions] (Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk). NPU imeni M.P.Drahomanova. [in Ukrainian].
  20. Tsvirova, T. (2003). *Vykhovna robota v pozashkilnykh zakladakh Ukrainy: istoriia i sohodennia* [Educational work in out-of-school institutions of Ukraine: history and present]. *Ridna shkola – Native school*, 2, 20–22. [in Ukrainian].
-